

İNGİLTERE'DE ON YEDİNCİ YÜZYIL DEVRİMLER ÇAĞI VE PARLAMENTARİZMİN GELİŞİMİ DOĞRULTUSUNDA BÜTÇE HAKKI*

REVOLUTIONS AGENDA OF THE SEVENTH CENTURY AND BUDGET RIGHT IN THE LINE DEVELOPMENT OF PARLAMENTARISM IN UNITED KINGDOM

Araştırma Makalesi
Research Paper

Kadir Caner DOĞAN**
Suat Hayri ŞENTÜRK***

Öz:

Bütçe hakkı kavramı, tarihsel olarak parlamentarizmin ve demokrasinin gelişimi ile ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bütçe hakkı, Batı Avrupa'da monarkların vergileri belirleme ve toplama konusunda parlamentoya ve dolayısıyla halka danışması ve daha sonrasında bu hakkın tamamen parlamentonun belirleyiciliğinde olduğu bir süreçler dizi ile gelişmiştir. İngiltere'de bütçe hakkı, özellikle 17. yüzyılda meydana gelen siyasi ve ekonomik devrimlerle yakından bağlantılıdır. İngiliz toplumsal, ekonomik ve siyasi düzeninin merkezinde gerçekleşen devrimler, zaman içerisinde parlamentarizmin ilerlemesinde ve sanayi devriminin patlak vermesinde önemli bir rol oynamıştır. İngiliz devrimlerinden başlıca ikisi ve bunlardan sonra yaşanan olaylar, monarkların vergileme başta olmak üzere birçok görev ve yetkilerinin parlamentolara geçmesi ile sonuçlanmıştır. Bundan sonra parlamento, halkın temsil edildiği siyasi kurum olarak bütçenin onaylandığı, hükümete yetki verildiği, denetlendiği demokratik bir yapı haline gelmiştir. Bu çalışmada da İngiltere'de 17. yüzyılda yaşanan devrimler çağı bağlamında, bu devrimlerin parlamentarizm ve bütçe hakkı üzerindeki etkisi belirlenmek istenmektedir. Bunun için konunun açıklanmasında, İngiliz devrimlerinin ayrıntılı bir siyasi, ekonomik ve toplumsal analizinin yapılması da amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Bütçe Hakkı, Devrimler, Parlamento, İngiltere.

Abstract:

The concept of the budget right has historically emerged with the development of parliamentarism and democracy. In this respect, the budget right has evolved in a series of processes in Western Europe where the monarchy is in the determination of parliament and consequently the public consultation on the collection and collection of taxes. The budget right in the UK is closely linked to the political and economic revolutions that took place in the 17th century. The revolutions that took place at the heart of British social, economic and political order played an important role in the progress of parliamentary progress over time and in the eruption of the industrial revolution. The two major events of the British revolutions and the subsequent events have resulted in the parliamentary passing of many duties and powers, especially the taxation of the monarchs. After that, the parliament

* Makale Gönderim Tarihi: 24.07.2017

Makale Kabul Tarihi: 25.08.2017

** Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kadicancerdogan@gumushane.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3476-8865

*** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, suathayrisenturk@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2930-8888

became a democratic structure in which the budgetary is approved, the authority is granted and supervised as the political institution in which the people are represented. In this study, it is aimed to determine the effects of these revolutions on parliamentarism and budget right in the 17th century revolution in England. For this purpose, it is also intended to make a detailed political, economic and social analysis of the British revolutions.

Keywords: Budget, Budget Rights, Revolutions, Parliament, United Kingdom.

GİRİŞ

Bütçe, kamu kurum ve kuruluşlarının yıllık gelir ve giderlerini sistematik olarak içerisinde barındıran bir belgedir. Bütçe kavramı, Batı Avrupa’da 17. ve 18 yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bütçe hakkı kavramı ise siyasal iktidarı elinde bulunduran hükümetin bütçede yer alan gelir ve harcamaları tayin, kullanma ve denetim yetkisinin halkın egemenliğine dayalı demokratik bir rejimde parlamentonun temsili olarak yerine getirmesidir.

Batı Avrupa’da temel hak ve özgürlüklerin kazanılması ve bu yolda gösterilen çaba ile demokrasinin güçlenmesi, kapitalizmin kurumsallaşması, modern ulus-devletlerin doğuşu ve feodal toplum düzeninin dönüşümü arasında büyük bir ilişki bulunmaktadır. Genel olarak kapitalizm ile birlikte parlayan kentli orta sınıf-burjuvazi, bu mücadelenin ana öznelerinden birini oluşturmaktadır. Avrupa devletlerinin sözü edilen gelişmesinde ve dönüşümünde burjuvazinin önemli payı bulunmaktadır.

İngiltere, diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi monarşi ile idare edilen bir devlettir. Ancak bu ülkede demokrasi ve parlamentarizme giden yol diğer ülkelere nazaran daha önce gerçekleşmiştir ve bu hususta İngiltere, diğer dünya ülkelerine örnek olmuştur. İngiliz siyasi tarihi incelendiğinde bütçe hakkı kavramının da özellikle 17. yüzyılda kral ve parlamento arasında gerçekleşen otorite mücadelesinin sonucunda meydana geldiği görülmektedir. Nitekim İngiltere’de 17. yüzyılda doruk seviyesine ulaşan siyasal, ekonomik ve toplumsal nitelikli devrimler, zaman içerisinde vergilerin toplanması ve tasarrufuna ilişkin konuların parlamentonun denetimine girmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, İngiltere’de bütçe hakkının doğuşu ve parlamentarizmin gelişimi arasında da doğrusal bir bağlantı bulunmaktadır.

Bu çalışmada temel amaç, İngiltere’de 17. yüzyılda oluşmaya başlayan parlamentarizm ve bütçe hakkı arasındaki doğrusal bağlantıyı, aynı dönemde patlak veren devrimlerle ya da devrim çağı ile ilişkilendirmek ve böylece devrimler ve bütçe arasında köprü kurmaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı çerçevesinde öncelikli olarak bütçe ve bütçe hakkı kavramları açıklanmış, ikinci olarak ele alınan döneme kadar İngiliz siyasi tarihi ifade edilmiş ve son olarak da 17. yüzyıl devrimleri doğrultusunda parlamentarizmin gelişimi ve bütçe hakkı bütünselliği kurulmuştur.

1. BÜTÇE VE BÜTÇE HAKKI KAVRAMLARI

Bütçe kelimesi, Batı kaynaklıdır. Latince “Bulga”, Fransızca “Bouge”, İngilizce’de “Budget” şeklinde karşılık bulmaktadır ve esas olarak Fransızcadan Türkçeye geçmiştir

(Bülbül, 2014: 3). Nitelim İngiltere’de Maliye Bakanı, kamu gelir ve giderleri ile belgeleri deri bir çanta “Leather bag” ile Parlamente’ye getirmekte ve bütçe görüşmeleri bu çantanın açılması “Opening the Budget” ile başlamaktaydı. Bugün dahi İngiltere’de Maliye Bakanı’nın bütçe nedeniyle yaptığı takdim konuşmasına “Opening the Budget” denilmektedir ve kelime ilk kez 18. yüzyılda İngiltere’de kullanılmıştır. Fransızlar da 17. ve 18. yüzyıllarda “Etta, prospectus, livre, aperçu” gibi çeşitli kelimeleri kullanmışlar, daha sonrasında ise resmi yazışmalarda ve kanun metinlerinde bütçe ifadesinin “budget” şeklinde yer aldığı görülmektedir (Bağlı, 2012a: 42).

Bütçe, genel olarak gelir ve giderleri gösteren bir belge şeklinde tanımlanabilmektedir (Bülbül vd., 2005: 3). Kamu idarelerinin bütçeleri devlet bütçesi olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde, özel örgüt ya da kuruluşların bütçelerinden kamu bütçesi ayırt edilmek istenmektedir (Mutluer vd., 2011: 7-8). Bu çerçevede bütçe, kamu ekonomisi¹ karar birimlerinin (merkezi hükümet, yerel yönetimler vd.) maliyetlerinin hesaplanması bağlamında kendi bürokrasilerinin yaptığı bir kamu hizmeti sipariş listesi olarak görülebilmektedir (Bulutoglu, 2004: 172). Nitekim kamu ekonomisi kolektif tercihler doğrultusunda, bu tercihlerin siyasal süreçlerle kamusal kararlara dönüştüğü bir alandır (Bağlı, 2014: 6). Kamu ekonomisi talebi olan bütçe de, piyasa talebinden farklılık göstermektedir ve belirli yıllar baz alınarak hazırlanmaktadır. Kamu hizmetlerini sunma yetkisi olan kuruluşlar, başta mali konular olmak üzere hukuki yetkilerini anayasa ve yasalardan alan siyasal organlardır (Altuğ, 2004: 3).

Kamuya ait ve siyasal bir örgüt olarak devlet, temelde kamusal mal ve hizmetleri üretmek ve sunmak amacıyla kurulmuştur. Bunun yanı sıra devlet, kendisine yüklenen diğer görevleri de karşılayabilmek için harcama yapmalı ve bu harcamaları finanse edebilmek adına da vergi aracılığı ile ekonomiden gelir sağlamalıdır. Bu çerçevede devlet, “siyasal iktidarlar (hükümet) vasıtası ile kendisine verilen izin ve yetki dâhilinde belirli bir dönemde birçok hak ve yetkilerini bütçe vasıtasıyla yerine getirmektedir” (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 1). Devlet, sosyal, iktisadi ve diğer amaçlarını bütçede bulunan kamu gider ve gelirleri ile sağlamak ve bu şekilde de bütçe mali bir plan niteliği kazanmaktadır. Nitekim bütçe, yürütme organı ya da hükümetin takip edeceği politikaların garantörü olarak en etkin biçimde karar verilmesi ve seçimlerin toplumsal ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak planlanmasıdır (Akdoğan, 2003: 319). Dolayısıyla devlet ve diğer kamusal organların toplumun ortak kamusal ihtiyaçlarının giderilmesi için denkleştirmeye çalıştıkları harcamalar bütçede yer almaktadır (Altuğ, 2004: 3).

Günümüzde devletlerin büyük bir bölümü demokrasi rejimi ile yönetilmektedir. Demokrasi ise tarihsel süreçte Antik Yunan’a atıfla Atina Demokrasisi ile başlatılmaktadır (Canfora, 2010: 24; Holden, 2007: 55; Tanilli, 2008: 36-37). Burada demokrasi, vatandaşların siyasal kararlara katılım ve temsil olanaklarının elverişli olması dolayısıyla doğrudan demokrasi ola-

¹ Devlet, vergi, kamu harcaması ve borçlanmadan oluşan mali araçlarını kullanarak ekonomide istikrarı, kaynak ayırımında etkinliği ve gelir dağılımında adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Devletin mali anlamda bu üç amaca yönelik etkinlikleri kamu ekonomisi disiplininin de inceleme alanını oluşturmaktadır (Şener, 2010: 1).

rak adlandırılmıştır (Heywood, 2016: 272). Ancak ilerleyen süreçte başta sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak devlet yönetimi ve siyasetinde doğrudan demokrasinin uygulanmasının mümkün olmaması nedeniyle temsili-liberal (parlamentar) demokrasi yaygınlık kazanmıştır (Görmez, 1997: 61). Bu bakımdan “temsili demokrasilerde yürütme organının programını onaylayan yasama organı (parlamento), kamu politikalarını oluşturmakla yürütmeyi görevlendirmekte ve bütçe vasıtası ile bu politikalar parlamento onayından geçerek bürokrasi (kamu yönetimi) ile meydana getirilmektedir”. Nitekim böylece meydana gelen parlamento-bütçe ilişkisi, toplumsal tercihler ve kamu politikaları arasındaki bağın somut görünümüdür (Bağlı, 2014: 14-15). Bu bağlamda bütçe de, yasama organının yani parlamentonun yürütmeye verdiği bir izin olarak değerlendirilebileceği gibi, aynı zamanda da yürütmeyi ve bağlı birimlerini denetleme aracı olarak görülebilmektedir (Bağlı, 2014: 29).

Diğer yandan, “yasama organının halk adına kamu gelirlerini toplayıp, yine halk adına bu gelirleri harcamasına bütçe hakkı denilmektedir” (Bülbül, 2014: 7). Bütçe hakkı kavramı, demokratik yönetim anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Selen ve Tarhan, 2014: 2). Demokrasi kültürü gelişim kazandıkça, bu kültürün geliştiği ülkelerde kamu yönetimi anlayışında ve kamu yönetiminin bir aracı olarak bütçe ve bütçeleme sistemlerinde de demokrasinin etkisini yansıtacak gelişmeler olmuştur (Kızıldaş, 2005: 374). Bütçe hakkı, dünya tarihinde yaklaşık olarak 800 yıllık demokrasi mücadelesinin aşama aşama meydana getirdiği kazanımların bir simgesidir. Özellikle İngiltere tarihinde Magna Carta (1215), Haklar Dilekçesi (1628) ve Haklar Bildirisi (1689) tarihsel sürecin önemli dönemeçlerini oluşturmaktadır (Yılmaz ve Biçer, 2010: 202). Bunlara ek olarak modern ulus-devlet, kapitalizm ve parlamenter demokrasi ile aynı dönemde ortaya çıkan bütçe hakkı, aynı zamanda parlamento-bütçe ilişkisinin de ana çerçevesini çizmektedir (Bağlı, 2014: 1; Bağlı, 2012b: 506; Bilici, 2012: 4; Aktan, 2008: 116). Nitekim tarihte Aydınlanma felsefesi ile de bağlantılı olan modern toplumların oluşumu, bir ulus-devlet sistemi çerçevesinde bütünleşmişlerdir (Giddens, 2008: 8). Aydınlanma felsefesi, laiklik, ussallık ve bireycilik ilkelerine dayanmaktaydı (Yetişgin, 2014: 221). Hatta Aydınlanma'nın tohumları, 1789 tarihli Fransız Devrimi'ni ve modern ulus-devletleri meydana getirmiştir (Hobsbawm, 2016: 30). Nitekim Fransız Devrimi'ne kadar Avrupa'da hiçbir devlet merkezi yönetim kurumlarını oluşturamamıştır (Tilly, 2001: 57). Dolayısıyla bütçe hakkı kavramını, 18. yüzyılda belirginleşen modernleşme, Aydınlanma, kapitalizm ve ulus-devlet ile ilişkilendirerek analiz etmek zorunlu görünmektedir. Bütçe hakkı, yukarıdaki faktörlere ve dönemlere de bağlı olarak İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Almanya'da benzer süreçlerde ortaya çıkmıştır (Bülbül vd. 2005: 4; Eisenstadt, 2014: 79). Batı Avrupa'da bütçe hakkını da kapsayacak biçimde klasik haklar, burjuvazinin² çabaları ile monarşiye karşı mücadele sonucunda kazanılmıştır (Sencer, 1990: 4).

Bütçe hakkı, devlet gelir ve giderlerinin tayin, tespit ve kullanılmasından doğan gelişmeler sonrasında vergi kavramı ile ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak bütçe hakkı üç aşamadan

² Burjuvazi, bir sosyal sınıf olarak Avrupa'da tarihte kapitalizmin ortaya çıkışında katalizör olarak ifade edilen bir kavramdır (Tanilli, 2008: 15).

oluşmaktadır: Vergi alma hakkı, harcama yapma hakkı ve yıllık bütçeyi onama hakkı. Bu üç aşama da vergi ve diğer gelirlerden elde edilen gelirlerle kamu harcamalarının çeşit ve miktarını belirleme ve tasdik etme hakkı şeklinde açıklanabilmektedir (Bağlı, 2012a: 46). Bütçe hakkının bugünkü şeklini almasında halk, önce vergi hakkını daha sonra da harcama yapılmasına ilişkin yetkiyi kazanmış ve bütçenin yıllık onanması sisteminin kabulüyle de son aşamaya erişilmiştir (Konukman, 2015: 24). Esas olarak halkın verdiği mücadelelerle kazanılan bütçe hakkı, vergi mükellefi olup olmadığı göz önünde bulundurulmadan tüm vatandaşlara ait bir yetkidir. Bu durumda da parlamento temsiline dayalı olarak ulusal egemenliğin en önemli sonucu ve gereği durumuna gelmektedir (Bağlı, 2012a: 49; Bağlı, 2014: 35).

Bütçe, “aynı zamanda kamu politikalarını karara dönüştürerek siyasal erki elinde bulduran seçilmişlerle, bunlara yönetme yetki ve gücünü veren vatandaşlar arasındaki asil-vekil olarak tanımlanan ilişkileri de somutlaştıran bir mekanizmadır”. Bu anlamda bütçe, asil olan vatandaşlar adına parlamentoya bütçe ve kesin hesap denetimi aracılığı ile yürütmeden hesap sorma imkânını vermektedir (Kızıltaş, 2005: 382). Nitekim yürütme organının hesap verme sorumluluğu çerçevesinde bütün unsurlarının hizmet ve faaliyetlerini devamlı bir gözetim ve denetim altında bulundurması gerekmektedir. Dolayısıyla yürütme organının yasama organına karşı hesap verme sorumluluğu, temsili demokrasinin esasını teşkil ettiği gibi, bütçe hakkının kullanılmasının da en doğal sonucu olmaktadır (Bağlı, 2012a: 67). Sonuç olarak bütçe hakkı, parlamenter demokratik rejimlerde toplum ya da egemenliğin kaynağı olan vatandaşlar adına parlamento tarafından kullanılmaktadır (Selen ve Tarhan, 2014: 10). Bütçe hakkı, bu siyasal niteliğinin gereği kamu gücünün ayrılmaz bir parçası olarak tarihsel süreçte modern anayasalarda yer bulmuştur (Selen ve Tarhan, 2014: 122).

2. KURULUŞUNDAN ON YEDİNCİ YÜZYILA KISA İNGİLTERE SİYASİ TARİHİ VE GÜNÜMÜZ SİYASAL SİSTEMİ

Britanya bölgesindeki ilk insan yerleşimleri yüzbinlerce yıl önceye gitmektedir, ancak son buzul çağında bölgede insan yaşamı kalmamış ve buzul çağının sona ermeye başlaması ile Kıta Avrupası’ndan yapılan yeni göçler sayesinde insan yerleşiminin tekrar başladığı savunulmaktadır (Bilgin, 2015: 193-194). İngiliz adasında ilk sistematik ve toplu yerleşim ise, 1. yüzyılda Romalılar tarafından sağlanmıştır. Nitekim ada, 5. yüzyıla kadar Roma egemenliğinde “Britanya Bölgesi” olarak adlandırılmıştır (Parlak ve Caner, 2005: 100; Sencer, 1990: 5). Roma İmparatorluğu, M.S. 410 yılında güç kaybı yaşamayı sebebiyle adayı terk etmiş ve sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğu ile bir taraftan eski Romano-Keltik Yönetici sınıfın yerel otoriteler halinde güçlenmesine diğer taraftan da Kıta Avrupası’nda meydana gelen Kavimler Göçü’nün bir uzantısı olarak 449 yılından itibaren Germen kökenli Angıllar (Angles) ve Saksonların (Saxons) güney doğudan başlayarak adaya yerleşmesine ve adayı işgal etmesine imkân tanımıştır (Bilgin, 2015: 194). Bu bakımdan İngiltere Krallığı’nın ilk oluşumu ise, bir takım Anglo-Sakson krallıkların birleşmesiyle 9. yüzyılda meydana gelmiştir. 11. yüzyıla kadar da tekrar tekrar yinelenen Danimarka istilalarına direnç gösterilmiştir (Eroğul, 1997: 1). Ancak anakaradan gelen Normanlar, 1066 yılında İngiltere’yi

istila etmişler ve Anglo-Sakson Krallığı'na da son vermişlerdir (Gözler, 2017: 366; Roskin, 2012: 23). Normanların kendilerini Fransız olarak kabul etmeleri, bir taraftan ülkenin Kıta Avrupası ile yakınlaşmasına yol açarken, diğer taraftan da Normanların sık sık Fransa'daki topraklarını artırma çabası ile Fransa'da çok sayıda savaşa girişmesine neden olmuştur. Diğer yandan, adadaki Norman hâkimiyeti, kralın tüm ülkede geniş toprakların sahibi olmasına imkân tanımış ve merkezi otoriteyi güçlendirerek bu yönü ile İngiltere'yi çağının diğer Avrupa ülkelerinden farklı bir konuma getirmiştir (Bilgin, 2015: 195).

İngilizler, Kral I. William döneminde (1066-1087) Kıta Avrupası'nda toprak elde etmeye başlamış, özellikle I. Henry ve II. Henry dönemlerinde evlilik yoluyla Fransız topraklarının büyük bir kısmına varis olmuşlardır. Bu şekilde, İngilizlerin Fransa topraklarında hızla ilerlemesi, 1453 yılında son bulan İngiliz-Fransız Yüzyıl Savaşları'na yol açmıştır. 15. yüzyıldan sonra Fransız topraklarından çekilmeye başlayan İngilizler³, 1461-1485 yılları arasında da büyük bir iktidar kavgasına düşmüştür. Daha sonra tahta geçen ve İngiltere'nin en etkili hükümdarlarından kabul edilen VII. Henry süreci olumlu tarafa çevirse de, daha da sonrasında 1603 yılına kadar İngiltere, Avrupa'daki nüfusunu kaybetmiştir (Parlak ve Caner, 2005: 101). Bunlara karşın Krallık'ta iç nedenlerden (iç savaş ve devrimler) kaynaklanan tek kesinti, 1649-1660 yılları arasında meydana gelmiş ve 11 yıl sürmüştür. İngiltere, 1649-1653 yılları arasında, cumhuriyetle yönetilmiştir. 1653-1659 arasında ise "Lord Protector" dönemi, başka bir deyişle Oliver Cromwell'in buyurganlığı yaşanmıştır. Bunu izleyen iki yıllık bir geçiş döneminden sonra, İngiltere yeniden krallığa dönmüştür. Bu yeni yapılanma (restorasyon dönemi), tahtın II. Charles'e emanet edilmesiyle oluşmuştur (Eroğul, 1997: 1; Roskin, 2012: 29; Bilgin, 2015: 198; Roberts, 2015: 346; Tilly, 2001: 266; Heywood, 2016: 444). İngiltere'de II. Charles'ın ardından da 1689 yılında tahta geçen kardeşi III. William döneminde okyanus ötesinde (Kuzey Amerika'da) sömürgeler kurulmaya başlanmıştır (Parlak ve Caner, 2005: 101).

Günümüzde parlamenter sistemin⁴ beşiği sayılan İngiltere-resmi adıyla Birleşik Krallık- geleneksel olarak halkı temsil eden ve çok geniş (hatta hukuki açıdan sınırsız denebilecek) yetkilere sahip olan Parlâmento ile onun içindeki çoğunluğa dayanan Kabin tarafından yönetilmektedir (Kapani, 1977: 214). Diğer yandan Birleşik Krallık, İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dan meydana gelen üniter bir devlettir (Emre,

³ İngiltere'de 1485'ten 1603 yılına kadar Tudor Hanedanı tahtta iken, 1603'ten 1714'e kadar Stuart Hanedanı tahtı elde etmiştir. Bu dönemlerde tahta çıkan önemli krallar arasında; Tudorlardan VII. ve VIII. Henry ve I. Elizabeth ve Stuartlardan da I. James, I. Charles, III. William ve II. Mary verilebilecek bazı örneklerdendir (Hill, 2016: 387-388; Hill, 2015: 42; Kearney, 2015: 157; Özkan ve Parlak, 2014: 838; Üşür, 1990: 173).

⁴ İngiltere'de uygulanmakta olan parlamenter demokrasi rejimine "Westminster modeli" de denmektedir (Mackintosh, 1977: 16; Ankar, 2011: 48). İngiltere'nin Londra kentinde Kraliçe'nin konutu, bakanlıklar ve Parlâmento, Westminster adlı bir bölgede bulunmaktadır. Bu yüzden İngiliz parlamenter demokrasi sistemine Westminster adı verilmektedir. Westminster modelinin, en önemli özelliklerinden biri, parlâmento egemenliği üzerine inşa edilmiş olmasıdır (Karasu, 2004: 91). Nitekim Westminster modeli, en iyi İngiltere'de uygulanmaktadır. Diğer yandan Westminster modelinin ayırıcı özellikleri arasında; iki partili sistem, çoğunlukçu seçim sistemlerinin uygulanması, yazılı olmayan anayasa, meclis egemenliği ile tekçi ve merkezîyetçi yönetim bulunmaktadır (Soysal, 2002: 333).

1997: 31). Genel olarak İngiltere olarak anılan Krallığın tam ismi ise “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı (The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)”dır (Karasu, 2009: 169; Gürbüz, 1987: 35). Nitekim İngiltere, Birleşik Krallığı meydana getiren dört ülke arasından en büyük nüfusa ve yüz ölçümüne sahiptir. Diğer yandan İngiltere siyasi ve idari sistemi, tek parlamento ve tek hükümet tarafından yönetilmektedir ve sistem merkezi bir karakter taşımaktadır (Canpolat, 2013). İngiltere’de yasama organı, Parlamento’ya aittir ve Parlamento, Taç, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası’ndan meydana gelmektedir (Günay, 1994: 199). İngiltere’de yürütme organı ise Taç (Kraliçe), başbakan, kabine, hükümet ve genel yönetimden oluşmaktadır (Eroğul, 1997: 18). İngiltere’de yargı organı, geçmiş dönemde “Common Law” hukuk geleneği çerçevesinde gelişim göstermiştir. Nitekim bu geleneğe göre hukuku, hâkimler yaratmıştır, bu hukuk mahkeme içtihatları ile meydana gelmiştir ve bu hukukun çoğu yazısızdır (Karamustafaoğlu, 1964: 45). Ancak İngiltere’de son yapılan yasal düzenlemelere de bağlı olarak “Unified Courts Administration” adlı bir kurum tüm mahkemelelerin yönetimi ile ilgilenmeye başlamıştır. Diğer yandan İngiltere’de son yapılan bir diğer düzenleme ile “Supreme Court” adı altında bir yüksek mahkeme de kurulmuştur (Parlak ve Caner, 2013: 119).

3. İNGİLTERE’DE TARİHSEL SÜREÇTE ON YEDİNCİ YÜZYIL DEVRİMLERİ, PARLAMENTERİZM VE BÜTÇE HAKKI

İngiltere’de 17. yüzyıl, büyük siyasal, toplumsal ve ekonomik devrimlerin yaşandığı bir çağa tanıklık etmiştir. Nitekim bu yüzyılda iki temel devrim yaşanan İngiltere’de parlamentonun doğuşu ve bütçenin bir hak olarak kabul edilerek meydana gelme sürecinde büyük bir ilişki bulunmaktadır. İngiltere’de parlamento, monarkın başta vergi salma ve harcama yapma yetkilerinin kısıtlanması ya da bazı şartlara bağlanması sürecinde ortaya çıkmış siyasal bir kurumdur. Bütçe hakkı da, İngiltere’de Kral ve parlamento arasındaki güç mücadelesinde demokrasinin ve özgürlüklerin filizlendiği bir devrim çağında önem kazanmıştır.

3.1. İngiltere’de On Yedinci Yüzyıl Devrimleri’nin Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Bir Değerlendirmesi

Tarihsel süreç içerisinde merkezîyetçi ulus-devletlerin kurulması sonrasında artan düzen, savunma, adalet giderleri Kralların malikâne gelirlerinden karşılanamaz hale gelmiş ve sonuçta halktan alınan vergilerle finanse edilmiştir. Nitekim devletin gelir ve harcamalarının millet tarafından tayini, tasdik ve kontrol edilmesi, yüzyıllarca süren fikir mücadelelerinden, kanlı savaşlardan ve büyük devrimlerden sonra sağlanabilmiştir (Bağlı, 2014: 41). Bu şekilde savaşların ve devrimlerin önemi ise, düşmanlıklar sırasında ya da hemen sonrasında büyük değişikliklere yol açması değil, dünya sisteminde hem ekonomik bakımdan ileri hem de diğer tür toplumların kurumları için kalıcı önemi olan dönüşümlere yol açmış olmalarıdır (Giddens, 2008: 319).

Batı Avrupa’da monarşiden klasik demokrasiye geçiş süreci parlamenter sistemin gelişimi ile olmuştur. Mutlak monarşiden insan hak ve özgürlüklerine dayalı demokrasiye geçiş sürecini en tipik biçimde İngiltere’de izlemek olanaklıdır. Bu süreç, feodal ilişkiler içinde başlamış olmasına rağmen, genel çizgisiyle mutlak krallıkla giderek güçlenen burjuvazi arasındaki egemenlik savaşımı olarak belirlenmiştir (Sencer, 1990: 4).

17. yüzyıl İngiliz devrimlerini açıklamak ve bunun toplumdaki dönüşümlerini analiz edebilmek için ilerleyen kısımlarda siyasi, dini, ekonomik ve birey sahalarda bir değerlendirme yapılması öngörülmektedir (Özkan ve Parlador, 2014: 875).

Siyasal dönüşümler çerçevesinde; devrim İngilteresi’nde Avrupa’nın genelinde olduğu gibi mutlak monarşi hâkimdi (Hobsbawm, 2016: 31). İngiliz devriminin merkezinde ise İngiltere bulunmaktadır. İskoçya ve İrlanda’daki olaylar da kendi başlarına önemli olmakla birlikte, asıl önemleri İngiltere’deki devrimci durum üzerindeki etkilerinden kaynaklanmıştır (Richards, 2011: 14). İngiliz devrimi, “egemen toprak sahibi hiziplerin mutlakçılığı benimseyebilecek monarklara karşı ayaklanma aracılığı ile parlamenter yönetimin kurulması” olarak tarif edilebilmektedir (Skocpol, 2004: 26). İngiltere’de birinci devrim olarak ifade edilen 1640-1660 dönemi devrimi ile büyük bir toplumsal hareket çerçevesinde feodal bir düzeni koruyan devlet iktidarı şiddet yolu ile indirilmiş, iktidar yeni bir sınıfın eline geçmiş ve kapitalizmin özgül gelişmesinin önü açılmıştır (Üşür, 1990: 158; Hughes, 2003: 73). 1649 İngiliz devrimi, “yükselen yeni bir sınıf (burjuvazi) ile düşen ve çöken eski bir sınıf (feodal aristokrasi) arasındaki ve şiddete de başvurulmuş bir mücadele olduğu için burjuva devrimi” olarak görülebilmektedir (Üşür, 1990: 159).

İngiltere, Tudorlar zamanında, köklü ekonomik ve toplumsal gelişmelere maruz kalmış ve feodal toplumun çerçevesi de aşılmıştır. Özellikle kapitalist ilişkiler, 15. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanarak 16. yüzyılda topluma egemen olmuş, feodal düzen çözüldükçe, asıl olarak hızla gelişen kent burjuvazisine toplumda üstünlük sağlanmıştır (Sencer, 1990: 8). 1603 yılında Krallık, İskoçya kökenli Stuart hanedanına geçmiştir. Kraliçe Elizabeth’in yerine geçen I. James, henüz geleneksel kimliğini koruyan feodal soyluların desteği ile kralın Tanrı’dan aldığı otoritenin sınırsız olduğu görüşü çerçevesinde yetkilerini parlamento ile paylaşma konusunda isteksiz davranmıştır. Bu bakımdan, ekonomik ilişkilerin ve yeni sınıfların gelişmelerini önleyici politikasıyla kral, parlamentonun muhalefeti ile karşılaşmış ve bu muhalefet I. Charles döneminde doruk noktaya ilerlemiştir (Sencer, 1990: 8-9). Tudorlar döneminde I. James (1603-1625) ve daha sonra Stuartlar zamanında İngiltere’de kıtada yürütülen savaşlar için harcanan kraliyet gelirleri mücadelesi ve bunun yol açtığı sorunlar, İngiltere’de “büyük anayasa bölünmelerine, kralların parlamentosuz yönetme girişimlerine ve sonuçta I. Charles’ın idamına varan iç savaşa yol açmıştır” (Tilly, 2001: 266; Tilly, 2016: 168; Parker, 2003: 25).

Bu bakımdan İngiltere’de 17. yüzyıldaki ilk devrim süreci, Stuartlar zamanında meydana gelmiştir (Üşür, 1990: 173). Yukarıda bahsedilen iç savaşın parlamento açısından zaferle bitmesi üzerine bu kez parlamento güçleri arasında sınıfsal ayrım gündeme gelmiştir. Parla-

mento içinde üstünlüğü elinde bulunduran burjuvazi ve yeni zenginler, Cromwell ordusunu (Yeni Ordu) oluşturan küçük köylü, zanaatçı ve yoksul halk kesimlerinin köktenci istemlerine karşı orduyu dağıtmaya çalışmıştır (Sencer, 1990: 9). İngiltere’de iç savaş sonunda 1649 yılında kralın idamı ile cumhuriyet rejimine de geçilmiştir (1649–1653). Daha sonrasında da Commonwealth cumhuriyeti adında bir rejim kurularak, 1653-1659 yılları aralığında iktidar Oliver Cromwell⁵’in yönetimine geçmiştir (Cromwell Protektorası). Cromwell, aynı zamanda parlamento kanadında yer alarak krala karşı önemli zaferler kazanmıştır. Bunun neticesinde, Cromwell rejiminden sonra iç savaşın galiplerinden bir kesim restorasyon⁶ istemiştir. Bunlar, isteklerinde başarılı da olmuşlardır. Bundan sonra 1660 yılında tahta II. Charles getirilmiştir. Bu durum, krallıkta 1685 yılına kadar devam etmiştir. Kralın yerine sonrasında da II. James getirilmiştir. Ancak gerek II. Charles’ın gerekse II. James’in uyguladıkları politikalar, I. Charles ve I. James’ten özü itibarı ile farklılık göstermemiştir. Bunun üzerine parlamentonun üstünlüğünü pekiştiren 1688-1689 ikinci İngiliz Devrimi (Şanlı Devrim⁷) olmuştur (Üşür, 1990: 176-177; Wormald, 2008: 1).

⁵ İngiliz Devrimi, I. Charles’ın kıtada ve İskoçya ile İrlanda’da yürüttüğü savaş masrafları için Parlamento-yu saf dışı bırakmaya çalışmasıyla başlamıştır (Tilly, 2001: 311). Diğer yandan, 1630’larda mali ve dini konularda da krizler çıkmıştı. Sorunları karar noktasına getiren 1639’daki İskoç ayaklanması olmuştur. Bunun üzerine I. Charles, 1640’da parlamentoyu toplantıya çağırarak zorunda kalmıştır. Ancak, sadece 3 hafta toplanan “Kısa Parlamento” İskoçya ile savaş için gerekli fonları vermeyi kabul etmemiştir (Richards, 2011: 16-17). Bu durum, İngiliz yönetimine karşı patlak veren İrlanda ayaklanması ile daha da kötüleşmiştir. 1642 başarılarında I. Charles’ın Avam Kamarası’ndaki beş muhalif lideri tutuklamaya kalkışması ve bunda başarısız olması muhtemelen iç savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir (Richards, 2011: 18; Hughes, 2003: 59; Tilly, 2016: 181; Hill, 2016: 85; Üşür, 1990: 176). Kral, artan baskılar karşısında parlamento-yu tekrar topladığında hala muhalefeti atlatacağını ve istediğini yapacağını varsaymıştır. Kralın ısrarla uzlaşmaya yanaşmaması üzerine, aynı derecede uzlaşmaz olan parlamento önderleri, dışarıdan ve ülkenin genelinden destek aramaya başlamıştır. Toplanan “Uzun Parlamento (1640-1648)”, I. Charles’ın bakanları Strafford ve Laud’u suçlamış ve idam etmiştir. Diğerleri ise yurtdışına kaçmıştır. Parlamento-nun onayı olmadan vergi salmanın kanunsuz olduğu ilan edilmiştir. Sonuçta hükümetim tüm baskı mekanizması ve sansürü yıkılmıştır (Hill, 2015: 160; Berce, 2003: 133-134). İç savaşın ilk bölümünün sonucu belirsiz olmakla beraber, Oliver Cromwell’in askeri önder olarak hızlı yükselişi burada önem taşımaktadır (Richards, 2011: 19; Tilly, 2016: 182; Hill, 2015: 96; Berce, 2003: 137; Özkan ve Parlador, 2014: 839). Savaş, bir askeri yönetim dehası olarak ortaya çıkan ve bu yüzden de her üç ulusun yöneticisi olan kırsal kökenli, yoksul centilmen Cromwell’in siyasal ve toplumsal olarak prestij kazanmasıyla sonuçlanmıştır (Hughes, 2003: 70).

⁶ Parlamento-nun II. Charles’ı davet etmesiyle başlayan restorasyon, Britanya devletinde özellikle de vergi ve harcama konularında parlamento-nun iktidarını sağlamlaştırmıştır (Tilly, 2001: 267). Bu bakımdan, İngiltere’de 1660’dan başlayarak yıkılanı onarıp düzeltme anlamına gelen bir restorasyon dönemi başlamıştır (Speck, 2003: 76; Hill, 2016: 277; Sencer, 1990: 11). Parlamento-lu ve krallık eski sisteme dönmüş, ama Avam Kamarası ağırlığını koymuştur. Çünkü burjuvazi, çağın öncülüğüne soyunmuştur. Ayrıca parlamento-da iki siyasal parti olan Whig ve Tory mücadele halindedir (Tanilli, 2008: 101).

⁷ II. Charles’ın açık biçimde Katolik halefi olan II. James’in karıştıları Kral’ın yerini alması için William Orange’ı (William van Oranje-III. William) çağırması. “I. Charles’ın torunu ve II. James’in kızı protestan Mary’nin kocası olan William, İngiltere’de krallık otoritesi üzerinde önemli haklar iddia etmiştir”. Böylece William’ın İngiltere’ye çıkması ile bir iç savaş daha başlamıştır. II. James kaçmış ve Williamla Mary, Londralı tüccarlarla yakın bir işbirliği içerisine girerek yeni rejimi kurmuşlardır (Tilly, 2016: 173; Hill, 2016: 289). Dolayısıyla II. James, 1688 yılında Şanlı Devrimle Orange’lı William tarafından bir darbe ile devrilene kadar hüküm sürmüştür (Hill, 2015: 28). Diğer yandan, 1689’dan sonra parlamento-nun yıllık oturumlarının kalıcı hale gelmeye başlamasıyla kamuoyu da önemli bir güç haline gelmiştir (Hill, 2015: 264). Monarşi, egemen kilise ve Lordlar Kamarası’nın da, alttan gelen şiddetle 1688’de gücü kırılmıştır (Speck, 2003: 92-93; Jarrells, 2005: 5). Şanlı Devrim sonrasında “Kral’ın mutlakçı eğilimlerini dizginlemek için bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme yapılmış ve İngiliz Krallığı kesin olarak toprak sahibi oligarşinin egemenliğindeki bir parlamento-nun denetim altına girmiştir. Bu yeni devlet biçimi sanayi devriminin ortaya çıkabilmesi için

Dini dönüşümler çerçevesinde; 16. yüzyılda kral VIII. Henry, İngiltere’de Kilise’yi Papalığın egemenliğinden kurtarmış ve kendisine bağlı Anglikan Kilise’sini kurmuştur (Tannilli, 2008: 100). Bu şekilde de İngiltere’de Protestanlığın⁸ yolu açılmıştır (Sencer, 1990: 8). Buna ek olarak VIII. Henry, Kilise’nin gelirlerine el koymuş, manastırları da saraya bağlamıştır. Böylece hem sarayın gelirleri artmış, hem de ruhban sınıfı devletin denetimi altına girmiştir (Tilly, 2016: 148). Bu bakımdan İngiliz reformasyonu, “16. yüzyılda İngiltere Kilisesi’nin Papa ve Katolik Kilisesi’nin otoritesinden kurtulmasıyla sonuçlanan bir olaylar dizisi” temelinde şekillenmiştir (Hill, 2015: 27). Nitekim İngiltere’de, 17. yüzyıla gelindiğinde Protestan mezhebinin kararlı ve mutlak bir biçimde uygulamaya geçirilen en önemli merkezlerden biri olduğu görülmektedir (Özkan ve Parlador, 2014: 842).

Bu bakımdan İngiliz devriminde, dinin de büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim tahta olan muhalefet, “kısmen görece hoşgörüsüz ve Katolik Kilisesi’ne fazlaca benzeyen bir Anglikan Kilisesi yaratan dinsel politikaların kral (I. Charles) tarafından desteklenmesi nedeniyle oluşmaya başlamıştır” (Richards, 2011: 15). Dolayısıyla 1649 tarihi devlet için olduğu kadar din için de bir dönüm noktasını ifade etmektedir (Hill, 2015: 230). 1649 tarihli İngiliz devrimi, “başından itibaren Reformizmin⁹ getirdiği anti-otoriter kopuşun doğrudan politik düzeydeki mantıksal gelişiminin şeklini almıştır” (Canfora, 2010: 40).

Ekonomik dönüşümler çerçevesinde; İngiliz köylülüğü¹⁰, 14. ve 15. yüzyıllar boyunca serflikten kurtulmuştur. İngiliz toprak beyleri kendi nüfus bölgelerini genişletmeyi ve bir-

gerekli şartı sağlamış, devlet kapitalist üretim ilişkilerinin özgürce serpileceği bir yapıya kavuşmuş ve bu dönüşüme öncülük etmiştir” (Kaymak, 2011: 173). 1702’de Orange’lı William’ın ölümü nedeniyle taht eski veraset usullerine nazaran Prenses Anne’a geçmek durumundaydı. Fakat bunun hiç bir evladı olmadığı için kendisinden sonra tahta, uzak akrabalarından ve Hanovra hanedanından olan bir Alman prensinin çıkması gerekecekti. Gerek Anne’in yaşı itibarıyla çocuk sahibi olabilmesi çok zayıf bir ihtimal içinde olduğundan ve gerekse tahta çıkabilecek diğer erkek varislerin hep Katolik olmaları veraset kurallarının değiştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur. Böylece Parlamento, krala dayanan otoriteyi biraz daha sınırlamak isteyerek Haziran 1702’de “Act of Settlement”i kabul etmiştir (Bilik, 1951: 440).

⁸ İngiltere’de 16-17’nci yüzyıl tarihi, bir bakıma dini akımlardan Püritanizm hareketleri ile yakından bağlantılıdır. Çünkü bu hareket, sosyal alanda insanlara, Tanrı’nın insanları yaratırken bireyselliği ve özgürlüğü esas kıldığını belirtmektedir. Böylece toplumda özgürlüğün tanınmasını istemekte, insanların Tanrı buyruklarına ancak bu takdirde mümkün olan en iyi biçimde uyabileceklerini öne sürmektedir. “17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de kendini göstermeye başlayan bu hareket, inançlı kendi kendini kötülükten alıkoymuş, sade yaşayan, özgürlükten ve eşitlikten yana, ama özgürlüğü kendi hür iradesi ile iyiliği seçebilme biçiminde anlayan bir tür insan karakteri geliştirmekte etken olmuştur” (Kızıldaş, 2005: 376; Fulbrook, 1983: 102). İngiliz sanayi toplumunun ortaya çıkmasında da Protestanlığın oynadığı rol oldukça önemlidir (Gellner, 2008: 119).

⁹ İngiltere’de kapitalizmin gelişmesindeki önemli dönüm noktalarından birisi de kaynağında püritanizm bulunan Reformasyon Hareketi’dir. Reformasyon hareketi, İngiliz Krallığı ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki gerginliklerin iyice su yüzüne çıkması sonucu gündeme gelmiş, 1529-1540 yılları arasında, Kral VIII. Henry, burjuvazi ve parlamentonun desteğini arkasına alarak, Katolik kilisesinin İngiltere’deki topraklarına el koymuş ve bu topraklar piyasada satılmıştır (Hill, 2005: 41). Bu şekilde, “VIII. Henry’nin 1534 yılında bir yasa ile feodal Avrupa’nın merkezi durumundaki Papalık ile bağlarını koparması ve kilise topraklarına el koyması, gelişen kapitalist ilişkilerin düzeyini yansıtan bir gelişme olmasının yanı sıra, kilise topraklarının satışı, ticari tarıma yönelen ve kapitalistleşen soyluların gücünü ve nüfuzunu artırmıştır” (Kaymak, 2011: 170).

¹⁰ İngiltere’de 14. yüzyılın sonlarından başlayarak patlak veren feodal kriz, “İngiliz feodal tarımındaki mülkiyet ilişkilerini dönüştürerek, İngiliz köylülüğü içinde farklılaşmaya neden olmuş, köylülüğün bir bölümünün zenginleşerek, piyasaya yönelik ve ücretli işçi kullanımına dayanan kapitalist tarıma yönelmesini sağla-

çok köylüyü toprak sahipleri olarak tutmayı başarabilmişlerdir (Skocpol, 2004: 274-275). Ayrıca 16. yüzyılda İngiltere’de feodal ilişkiler de çökmüştür (Üşür, 1990: 164).

17. yüzyıl İngiliz siyasi devrimi, tüm toplum üzerinde yaygın etkilere yol açtığı gibi ekonomiyle de yakından ilgilidir. Bu etkiler de İngiltere’nin vardığı modern sanayi dünyasına geçişi hazırlamıştır (Hill, 2015: 38). Nitekim İngiltere’de kapitalist üretim ilişkilerinin kökeni 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Kaymak, 2011: 168). Bu nedenle İngiltere’de sanayi çağı¹¹, ekonomik büyüme üzerine kuruludur (Gellner, 2008: 164). Diğer yandan 16. yüzyıldan itibaren kentler arasındaki ticarete bir canlanma gözlenmektedir (Özkan ve Parlador, 2014: 847). Bütün bunların sonucunda İngiltere’de 18. ve 19. yüzyılda sanayi devrimi sırasında iktisadi büyüme gerçekleşmiş ve nüfus, reel gelir düzeyi artmıştır (Hartwell, 1967: 1; Tilly, 2016: 156; Tanilli, 2008: 120; Harley, 1999: 160; Wrigley, 1972: 256).

Bireylerde dönüşümler çerçevesinde; modern zamanlar, millet anlayışının ve bireyselliğin ön plana çıktığı dönemdir (Yetişgin, 2014: 13). 17. yüzyıl İngiliz devrimlerinde İngiliz filozof John Locke’un etkisi bulunmaktadır (Toku, 2003: 148). Locke, hayatı boyunca mutlakiyetçiliğe karşı olarak İngiltere’de anayasal monarşinin kurulduğu şanlı devrimin filozofu olarak anılmaktadır (Heywood, 2016: 329). Aynı zamanda Locke¹², liberal demokratik teorinin de kurucularındandır (Holden, 2007: 63; Kalabalık, 2013: 52).

miştir. Köylülük içindeki farklılaşma geleneksel köy toplumundaki dayanışmayı zayıflatarak gelişen yün ve yünlü talebinin uyardığı ticari tarımın nimetlerinin farkına varan geleneksel soyluluğun bir kesiminin ortak toprakların bir bölümünü “çitleyerek” koyun otlığı haline getirmesiyle sonuçlanmıştır” (Kaymak, 2011: 169). Çitleme hareketi olarak bilinen bu ekonomik gelişme ile İngiltere’de kapitalizme geçiş sürecinde iki önemli sonuca ulaşılmıştır (Üşür, 1990: 168): 1. Tarımda bireycilik önem kazanmış, 2. Sanayileşmeye katkılar sunmuştur. Neticede 16. yüzyıla gelindiğinde, İngiltere’de feodalizm hukuki olarak varlığını sürdürürse de iktisadi olarak neredeyse ortadan kalkmıştır (Kaymak, 2011: 170; Üşür, 1990: 168). “Çitlemeler sonucu kırdaki üretim ilişkilerinin değişmesi, özellikle 17. yüzyıldan itibaren kentlerdeki loncaların sınırlamalarından kaçan tüccar kapitalistlerin yoğun bir şekilde kıra yönelmelerine yol açmıştır. Kırdan serflikin bağlarından kurtulmuş ve ucuz işgücünün varlığı sanayinin kıra yönelmesinin koşullarını yaratmıştır” (Kaymak, 2011: 175). Bunun aksine Ortaçağlarda kentlerdeki sınıai üretim birimleri loncalarıydı ve bu loncalar tekel niteliği göstermekteydiler (Üşür, 1990: 170-171; Huberman, 2013: 44-45). Bu durum ise kapitalist gelişmenin önünü tıkamıştır. Diğer yandan Çitleme Hareketi, 18. yüzyılda da özellikle parlamenterin çıkarılmış olduğu yasalarla artarak devam etmiştir (Beaud, 2016: 100).

¹¹ İngiltere’nin özel sektör yatırımlarını ve üretimini desteklemeye istekli oluşundan dolayı sanayi kapitalizmi burada ortaya çıkmıştır. İngiltere, tek pazar oluşturarak feodal bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermiş, küresel ölçekte de hammaddelere ve pazarlara ulaşabilmek için askeri gücünden yararlanmıştır (Bilici, 2012: 6-7; Kaymak, 2011: 166; Hobsbawm, 2016: 38). Bu çerçevede sanayi devrimi, “teknolojinin hâkim olduğu makineleşmeye geçişin başlangıcı olan 18. yüzyılın ortalarında İngiltere’de kurumsallaşmış kısa zamanda Avrupa’ya yayılan, üretim teknolojisindeki köklü dönüşüm hareketi ve bu değişim-dönüşümün İngiltere’de özellikle dokumacılık ve demir çelik sanayi ile demiryolu sektöründe başlayıp, dünyaya yayılan iktisadi alandaki tüm gelişmeleri olarak ifade edilebilir” (Aksoy, 2016: 33; Bumin, 2016: 67).

¹² Locke, insanların doğuştan doğal haklara sahip olduklarını ve bu haklar içerisinde özgürlük, eşitlik ve mülk edinme bulunduğunu söylemiştir. Locke, halk egemenliği düşüncesinin de öncülerindendir ve gönüllü olarak bir araya gelen bireyin hakkını koruması gerektiğini belirtmiş, hükümet ile millet arasında bir çeşit toplumsal sözleşme olduğunu belirtmiştir (Yetişgin, 2014: 195). Locke’a göre “siyasi otoritenin (devletin) ne olduğunu anlamak ve kaynaklandığı kökeni tespit etmek için insanların doğal durumlarını göz önünde tutmak gerekir. Doğru durumu, insanların mülkiyet paylaşımında ve kendi eylemlerinin tazmininde yalnızca doğal hukuka bağlı oldukları ve sadece ona uygun düştikleri bir özgürlük durumudur” (Toku, 2003: 73). Locke’a göre insanların rızalarına ve sözleşmeye dayanan devlet (Ekmeççi, 2013: 211), herkesi temsil etmektedir ve meşruyetinin temeli de buradan kaynaklanmaktadır. Mutlak ya da keyfi yönetimler, meşru devlet formları değildirler. “Siyasi otorite, meşru değilse siyasi otorite olarak adlandırılmaz, bunun yerine despotik otorite tanımına girer” (Toku, 2003: 88). “Yasama, meşruyetini doğrudan halktan aldığı için politik

18. yüzyılda kapitalizmin kurumsallaşmasında klasik liberal düşüncenin büyük önemi bulunmaktadır (Bilici, 2012: 6; Holden, 2007: 190). Nitekim “burjuva devrimlerinin siyasal, toplumsal ve ekonomik ideolojisi olan liberalizm, kişi hak ve özgürlükleri temelinde köken sağlamaktadır. Tarihsel gelişim içinde sırasıyla kişi haklarını gidererek siyasal haklarla toplumsal ve ekonomik hakları gerçekleştiren İngiliz Devrimi, bu hak ve özgürlüklerin güvencesi olan kurumsal yapı ve gelenekleri oluşturarak parlamenter demokrasinin ilk ve kesintisiz örneğini vermiştir” (Sencer, 1990: 18-20).

Locke da dâhil olmak üzere Aydınlanma filozoflarının düşünceleri, sosyal, siyasal ve iktisadi yönlerle 17. ve bunu izleyen yüzyıllardaki devrimlerin temel dayanağı olmuştur. (Yetişgin, 2014: 220-221).

3.2. İngiltere’de Devrimler Bağlamında Parlamentarizmin Gelişimi ve Bütçe Hakkı İlişkisi

İngiltere’yi Normanların Kralı Fatih William (William the Conqueror), istila ettiğinde Anglo-Saksonlar’ın örf ve adetlerine saygı göstermiş ve özellikle onların, Kralın witan’lara danışması gerektiği yolundaki örf ve adet kuralına uyararak, onların Witenagemot isimli meclisini dağıtmamıştır. Dahası bu Meclise kendisini Kral olarak ilân ettirmiştir. İlave olarak Normanlar zamanında “*Witenagemot*” meclisi daha geniş temsile dayanan ve feodal beylerden, asilzadelerden ve din adamlarından oluşan bir meclis halini alarak, bu meclise “*Magnum Concilium (Büyük Şura)*” adı verilmiştir (Gözler, 2017: 366; Sencer, 1990: 5; Wiseman, 1966: 465). Bu meclis, günümüz İngiliz Parlamentosu’nun da temelini ifade etmektedir (Durgun, 2012: 19).

İngiltere Krallığı’nı 1199-1216 yıllarında Yurtsuz John (*John “Lackland”*) idare etmiştir. Baronlar, John’a karşı ayaklanmışlar ve sonuçta Yurtsuz John, baronlarla anlaşmayı kabul etmiş ve onların istedikleri “*Magna Carta Libertatum*¹³ (*Büyük Hürriyet Fermanı*)” isimli belgeyi 15 Haziran 1215 tarihinde imzalamıştır (Gözler, 2017: 367).

Tarihte bütçe hakkına dair ilk yazılı vesika olarak da Magna Carta kabul edilmektedir (Bağlı, 2014: 42; Kızıltaş, 2005: 376; Konukman, 2015: 24; Üşür, 1990: 175; Sencer, 1990: 6). 11. yüzyılda İngiltere’yi egemenliği altına alan Norman kralları, ele geçirdikleri toprakları doğrudan doğruya kendi adamları olan soylulara dağıtmışlar ve böylece merkezi idareye isyan edecek ya da direnecek bağımsız senyörlerin ortaya çıkmasını önlemek istemişlerdir.

toplumun kuruluş amacını gerçekleştirme yönünde tek üstün otoritedir” (Toku, 2003: 122). Yine Aydınlanma döneminde sözleşmecî devlet teorisyenlerinden Montesquieu’ya göre; her devletin içerisinde yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç erk vardır. Yasama erkiyle yürütme erkinin birleşmesi ya da tek bir kişiye verilmesi özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır (Torun, 2011: 157).

¹³ Magna Carta’nın öne çıkan birkaç maddesi şu şekilde belirtilebilmektedir (Doğan, 2005: 92-93; Mutlu, 2012: 128): 1. Londra halkı bütün temel hürriyetlerden ve geleneklerden yararlanacaktır, 2. Hür bir insan küçük bir suç için ancak bu suça uygun bir para cezasına çarptırılacaktır, 3. Ne biz ne de memurlarımız, borçlunun taşınır malları, borcunu ödemeye yeterli olduğu sürece, topraklarına ya da rantına el koymayacağız, 4. Yargıç, bölge amiri, şerif ve diğer memurları memleketin kanunlarını bilen ve bunları iyi koruyabilecek kimseler arasından tayin edeceğiz, 5. Baronlar, bu misak ile kendilerine başışlanan ve teyit edilen huzur ve hürriyeti korumak ve tüm güçleriyle uygulamasını sağlamak için aralarından yirmi beş kişilik bir heyet seçeceklerdir, 6. Krallığımızda halkın rızası olmaksızın hiçbir vergi konulmayacak ve para yardımı toplanmayacaktır; meğer ki bunlar fide, en büyük oğlumuzun şövalyeliği, en büyük kızımızın çeyizi için olsun. Bu hallerde de para yardımı bir defaya mahsus ve uygun miktarda yapılacaktır. Londra Şehriden istenecek para yardımlarında da aynı esas geçerlidir.

Bu toprak sahibi soylular, çok sonraları kendi durumlarını sağlamlaştırmak için kralla bir berat imzalamışlardır (Tanilli, 2008: 100). Nitekim bu şekilde, 1215 yılında Kral Yurtsuz John ile toprak soyluları arasında tarihin ilk egemenlik paylaşımı yapılarak (Magna Carta), bugünkü İngiliz demokrasisinin temelleri atılmıştır (Parlak ve Caner, 2005: 101; Pirenne, 2012: 167; Canfora, 2010: 116). Bu metinle birlikte vergileme yetkisi ilk defa sınırlandırılmış olsa da vergilendirme yetkisinin kullanımında bir takım sorunlar devam etmiştir (Selen ve Tarhan, 2014: 7).

1295 yılında Kral I. Edward tarafından işlerlik kazandırılan ve temel olarak krala vergi toplama konusunda yardımcı olma işlevine sahip olarak “*Modern Parlamento*” oluşturulmuştur. Lordlar ve Avam Kamarası’ndan meydana gelen iki meclisli yapının tarihi ise 1341 olarak belirtilmektedir (Durgun, 2012: 17; Sencer, 1990: 6). Bundan sonra parlamentoda kendilerini krala yakın bilen soylular ve din adamları Lordlar Kamarası’nda, küçük şövalyelerle kentlerin ve kasabaların esnafı, yani burjuvalar da Avam Kamarası’nda söz hakkı kazanmışlardır (Tanilli, 2008: 100). Böylece 13. yüzyılın sonlarında burjuvazi, parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır (Sencer, 1990: 7).

İngiltere’de 1400’lü yıllara kadar parlâmentonun kanun koyma yetkisi, yani yasama yetkisi olmamıştır. Parlâmento sadece vergi toplanmasına rıza gösterme yetkisine sahip olmuştur. Bu durumda, parlâmento başlangıçta bir yasama organı değildir. Nitekim yasama yetkisi münhasıran Krala tanınmıştır. Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası üyelerinin kanun teklif etme hakları da yoktur. I. Charles döneminde (1625-1649) parlâmento, Krala ödenek vermeyi reddetmiş ve bunun üzerine Kral parlâmentoyu birkaç defa feshetmiştir. Buna rağmen, her defasında yeni seçilen parlâmento Krala karşı gelmeye devam etmiştir. Sonuçta Kral I. Charles, parlâmento ile anlaşmak ve parlâmentonun isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. En nihayetinde ise 1628 yılında “*Petition of Rights*¹⁴ (*Haklar Dilekçesi*)”¹⁴ imzalanmıştır (Gözler, 2017: 370-371).

Bu gelişmelere rağmen Kral, parlamentoyu dağıtmış donanma ihtiyaçlarını karşılamak için “Donanma Vergisi (Ship Money)” koymuştur. Bu vergi, parlamentonun kamu harcamalarını dolaylı yoldan denetim altına alması, 1649 tarihinde kralın idamına yol açan bir sona neden olmuştur (Bağlı, 2012a: 56).

1679 yılında çıkarılan “*Habeas Corpus Act*” ile parlamento insan hakları alanında kişi dokunulmazlığını yargıç güvencesine bağlamıştır (Mumcu ve Küzeci, 2011: 55). Yine bu yasa içerisinde barış zamanında askerlerin yerleştirilmesi için sivillerin evlerine el konulmayacağı ve sıkıyönetim ilan edilemeyeceği de bulunuyordu (Richards, 2011: 15-16).

İngiltere’de 13 Şubat 1688 yılında Prenses Mary ve eşi Orange Prensi William (*William of Orange*) taç giymişlerdir. Yabancı bir prensin tahta çıkmasını fırsat olarak gören

¹⁴ 1628 tarihli Haklar Dilekçesi’nde şu önemli maddeler bulunmaktadır (Hill, 2016: 75): 1. Bundan böyle hiçbir kişi hediye, borç, yardım, vergi ya da bunlara benzer bir yükümlülüğü Parlamento’nun bir yasasının genel onayı olmadan yapmaya ya da vermeye zorlanamaz, 2. Nedeni gösterilmeden hiçbir özgür kişi tutuklanamaz, 3. Askerler ve denizciler, insanların onayı olmadan konaklamaya zorlanamaz, 4. Sıkıyönetim yoluyla yargılama yöntemi geri çekilmeli ve gelecekte hiçbir zaman uygulanmamalıdır.

parlâmento, Kralın ne gibi şartlar altında saltanat süreceğinin çerçevesini belirlemek için 1689 tarihli “*Bill of Rights (Haklar Bildirisi)*”ı oluşturmuştur (Gözler, 2017: 371-372).

Tarihte bütçe hakkına dair ikinci en önemli metin, 1688 tarihli ikinci İngiliz Devrimi’nde yayımlanan Haklar Bildirisi’dir (Bağlı, 2014: 42; Selen ve Tarhan, 2014: 8; Tüğen, 2005: 6). Haklar Bildirisi ile II. James’in getirdiği önlemlerin¹⁵ yasadışı olduğu ilan edilerek, kralın hareket serbestisine parlamenter sınırlamalar getirilmiştir (Richards, 2011: 26; Hill, 2016: 315). Buna ek olarak Haklar Bildirisi ile “millet hâkimiyeti kesin bir şekilde yerleştirilmiş, devlet hazinesi ile Kral hazinesi ayrılmış, kamu masraflarıyla Saray masrafları ayrı ayrı cetvellerde gösterilmeye başlanmış ve bütçe hakkı tamamen parlamentoya, millet temsilcilerine verilmiştir” (Bağlı, 2012a: 57).

1689 tarihli Haklar Bildirisi’nde, pek çok ilke yanında kanunsuz vergi alınamayacağı ilkesinin bir kez daha altı çizilmiştir. 1689’dan itibaren parlâmento, verdiği izinleri sadece bir yıllığına vermenin yolunu açmış ve vergi toplanmasına izin vermeden önce de, yapılması düşünülen harcamaların ayrıntılı bir dökümünü istemeye başlamıştır. Bu şekilde de, “bütçe” uygulaması doğmuştur (Gözler, 2017: 372; Kızıltaş, 2005: 376).

İngiltere’de 1688 tarihi sonrası vergi hakkının parlamentoya tanınması sonrasında kamu harcamalarının miktar ve bileşimini belirleme hakkı, kral ailesinin harcamaları (Civil List) ve diğer kamu harcamalarının ayrılması ile sonuçlanarak genişletilmiş ve ilk kez yürütme organı olan kralın ulus temsilcilerine verilen ödenek sonrasında hesap vermesi ve bütçe denetiminin yolu açılmıştır (Ugoh ve Ukpere, 2009: 837; Dileyci ve Özkıvrak, 2010: 3).

Bütçe ve vergileme hakları ile ilgili olarak yaşanan gelişmelerin tüm kamu gelirlerine yaygınlaştırılması ise ancak 18. yüzyılda sağlanabilmiştir. Nitekim 1787 yılında “Konsolide Fon Yasası (Consolidated Fund Act)”nın kabul edilmesi ile devletin tüm hesapları Hazine’ye ait bir fon hesabında toplanmıştır. Bu hesap günümüzde de kullanılmaktadır ve İngiltere Merkez Bankası’nın Kraliyet Hazine Hesabı’nı meydana getirmektedir (Karahanoğulları, 2014: 79).

Yukarıdaki ifadeler çerçevesinde; İngiltere’de öz bir biçimde, tarihsel köken olarak 1215 yılı “Magna Carta Libertatum”la başlayan, gelir ve giderlerin tür ve miktarını belirleme yetkisinin kime ait olduğu konusunda meydana gelen mücadelelerin neticesinde halkın temsilcilerinin bütçe üzerinde kazandıkları, yürütmenin vergi toplamasına izin verme ve harcama yapmasına onay verme yetkilerinin bütünü olan “bütçe hakkı”, İngiliz Parlamentosu tarafından 1688 yılı Büyük Devrimi (Şanlı Devrim) sonrasında “Bill of Rights”nin kabul edilmesi ile parlamentonun bütçe üzerindeki etkisi büyük düzeyde kurumsallaşmıştır. Bu bildiri ve sonrasında bunu izleyen önemli gelişmeler ile vergilerin konulması ve toplanması kesin bir biçimde parlamentonun iznine bağlanmıştır (Yılmaz ve Biçer, 2010: 203; Sencer, 1990: 12).

¹⁵ II. James, bu dönemde iktidarın dizginlerini yeniden ele almaya çalışmıştır (Speck, 2003: 75) ve yargıçları tamamen tahtın keyfine göre atayarak yargıyı denetim altına almak istemiştir (Richards, 2011: 23-24).

Genel olarak ve özellikle İngiltere’de bütçe hakkının gelişim sürecinde monarkın önce vergileme yetkisi sınırlandırılmış, daha sonra harcama yetkileri kısıtlanmış ve en sonunda da tüm harcama ve gelir toplama yetkilerinin nasıl kullanılacağına toplum tarafından belirlenmesi sağlanmıştır (Selen ve Tarhan, 2014: 11). Tarihsel süreçte Hanedan, vergi ve harcamalar konusunda parlamentonun iznini almak zorunda kalmıştır. Bu durum, parlamentonun etkisini giderek artırmasıyla sonuçlanmıştır (Başoğlu, 2014: 31). 17. yüzyıl İngiliz devrimleri, monarkların egemenliğinden demokratik parlamenter sisteme doğru bir evrilmeye ve bütçe ile temsil arasında bir bağ kurulmasına yol açmıştır. Nitekim bütçe hakkı da yöneticilerin zora dayalı olarak sağladıkları ağır vergilere karşı gelişen tepkiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan isyanlar sonucunda elde edilmiştir. Bu bakımdan millet idaresinin kendisini hükümdara ve saraya kabul ettirmesi mücadelesi ile bütçenin gelişmesi birlikte gelişmiştir (Bağlı, 2014: 39). Dolayısıyla bütçe hakkının elde edilmesine yönelik mücadeleler, vatandaşlık bilincinin gelişmesine ve insanların bir birey olarak kendi önemlerinin farkına varmasına (Selen ve Tarhan, 2014: 55) ve hatta temsil ile bütçe/bütçe hakkı arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesine yol açmıştır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Batı Avrupa siyasi tarihinde savaşlar ve devrimler, meydana geldikleri çağlarda ve sonrasında önemli toplumsal, ekonomik ve siyasal sonuçlara yol açmışlardır. Günümüzdeki modern ulus-devletlerin temelini oluşturan demokrasi rejimine dayalı anayasa hareketi, parlamenterizm, kuvvetler ayrılığı gibi gelişmeler bu büyük mücadeleler sonucunda kazanılmıştır.

İngiltere’de de özellikle 17. yüzyılda meydana gelen devrimler, feodalizmden kapitalizme geçiş ve temsili-liberal demokratik düzenin tohumlarının atılmasıyla aynı döneme denk gelmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta olarak; İngiliz devrimi, feodalizmden kapitalizme geçişte oluşan ve temelinde ekonomik, toplumsal ve siyasal önemli ipuçları barındıran bir burjuva devrimidir. Nitekim burjuva sınıfı, devrim yüzyılında parlamentodaki gücünü artırarak, temsil düzeyini yükseltmiştir.

İngiliz 17. yüzyıl tarihindeki siyasal, ekonomik ve toplumsal yönlere dayalı devrimler ve bunların yol açtığı derin etkiler, bu ülkede sanayi devriminin, parlamenterizmin ve demokrasinin gelişme kaydetmesinde önemli bir role sahiptir. Nitekim daha öncesinde güçlü monarklar ile yönetilen İngiltere’de devrimler çağında parlamento, vergileme başta olmak üzere birçok siyasal ve toplumsal kararın kanuna bağlandığı bir siyasal kurum haline gelmiştir. Çalışmanın ana temasını oluşturan bütçe hakkı kavramı, 1215 tarihli Magna Carta fermanına dayanmakla birlikte esas olarak bu çağda, siyasal iktidarın halktan vergi toplama, bunları harcaması noktasında tüm halkı temsil eden bir parlamentodan yetki alarak işlevlerini gerçekleştirmesi mücadelesinin sonucu olarak gelişim göstermiştir. Dolayısıyla egemenlik anlayışındaki dönüşüme bağlı olarak yetki halka doğru göçermeye başlamıştır. Bu noktada kral, 17. yüzyılda bütçe hakkının kurumsallaşma aşamasına girmesi ile artık vergileme dair birçok konuda yasa yapma işini parlamentoya devretmenin yolunu açmakta-

dır. Bu bakımdan insan hak ve özgürlüklerinin temelini oluşturan yönetime katılma hakkı, temsil hakkı, bütçe hakkı gibi demokratik ifadeler gittikçe önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak, İngiltere'nin 17. yüzyıl devrimler çağında yaşanan gelişmeler ve mücadeleler neticesinde parlamentarizm gelişirken daha önce sözü edilen faktörlere de bağlı olarak bütçe hakkı da ilerleme kaydetmiş ve bütçenin hazırlanması, uygulanması görevi yürütmeye ve onaylanması, denetimi görevinin de parlamentoya bırakılması öngörülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2003). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, A. (2016). Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim, *International Journal of Political Studies*, December, 2(3), 31-37.
- Aktan, H. B. (2008). Bütçe Reform Süreci ve Parlamentonun Bu Süreçteki Rolü: Türkiye ve Seçilmiş AB Üyesi Ülke Deneyimleri, *Uluslararası Sempozyum, Bütçe Sürecinde Parlatonun Değişen Rolü, Bildiri ve Makaleler, Afyonkarahisar 8-9 Ekim 2008*, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, Bütçe Müdürlüğü, 107-118.
- Altuğ, F. (2004). *Kamu Bütçesi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Anckar, D. (2011). Democracy as a Westminster Heritage, *Taiwan Journal of Democracy*, 7(1), 41-71.
- Bağlı, M. S. (2012a). Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı, *Yasama Dergisi*, (20), 39-77.
- (2012b). Parlamentoların Bütçe Sürecindeki Rolünü Değiştiren Dinamikler, *Maliye Dergisi*, (163), 505-538.
- (2014). *TBMM’nin Bütçe Hakkı Kullanım Durumu: 5018 Sayılı Kanun Sonrası Bütçe Hakkı Kullanımında Etkinlik Düzeyinin Ölçümü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Ekonomisi (Maliye) Anabilim Dalı.
- Baçoğlu, M. (2014). İngiltere Parlamentosu’nda Bütçe Süreci, *Yasama Dergisi*, (28), 30-65.
- Beaud, M. (2016). *Kapitalizmin Tarihi: 1500-2010*, çev. Fikret Başkaya, İstanbul: Yordam Kitap.
- Berce, Y. (2003). *Modern Avrupa’da Ayaklanmalar ve Devrimler*, çev. Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bilgin, M. (2015). *Parlamente Sistemini Doğduğu Ülke: İngiltere*, içinde Havvana Yapıcı Kaya (Ed.), *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamento Sistemi (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)*, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi, 189-238.
- Bilici, G. (2012). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Bütçe Sistemi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Bilik, E. (1951). İngiltere’de 18 ve 19’uncu Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa İslahatı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 439-453.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık.
- Bumin, K. (2016). *Demokrasi Arayışında Kent*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bülbül, D. (2014). *Bütçe*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bülbül, D., Ejder, H. L. & Şahan, Ö. (2005). *Devlet Bütçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Canfora, L. (2010). *Avrupa’da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç, Nusret Avhan, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Canpolat, H. (2013). İngiltere’de Mahalli İdareler, http://www.ziyaguney.com/index.php?view=weblink&catid=48%3Aduenyada-yerel_yonetimler&id=36, (01.05.2013).
- Dileyici, D. & Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-23.
- Doğan, N. (2005). *İnsan Hakları Hukuku: Kurumsal Yapı-Yargısal Denetim-Türkiye Uygulaması*, İzmir: Altın Nokta Basım Yayım.
- Durgun, G. B. (2012). *Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı*, içinde Burhan Aykaç ve Şenol Durgun (Eds.), *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Ankara: Binyıl Yayınevi, 13-68.
- Eisenstadt, S. N. (2014). *Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim*, çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ekmekçi, İ. S. (2013). John Locke’un Liberalizm Kuramı Üzerine, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (106), 205-214.
- Emre, C. (1997). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Birleşik Krallık, ABD, Fransa, Almanya ve Japonya’da Kamu Yönetiminin Yapısı ve İşlevi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eroğul, C. (1997). *Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Fulbrook, M. (1983). *Piety and Politics: Religion and the Rise of Absolutism in England, Wurttemberg and Prussia*, London: Cambridge University Press.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*, çev. Cumhur Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Görmez, K. (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Gözler, K. (2017). İngiltere’de Parlâmento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme, <http://www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm>, (02.03.2017).
- Günay, Ö. F. (1994). İngiltere’de Parlamento ve Hükümet, *Türk İdare Dergisi*, (402), 199-210.
- Gürbüz, Y. (1987). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Harley, C. K. (1999). *Reassessing the Industrial Revolution: A Macro View*, in Joel Mokyr (Ed.), *The British Industrial Revolution: An Economic Perspective*, The United States of America: Westview Press, 160-205.
- Hartwell, R. M. (1967). *The Causes of the Industrial Revolution in England*, London: Routledge.
- Heywood, A. (2016). *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse, İstanbul: Küre Yayınları.
- Hill, C. (2015). *İngiliz Devrimler Çağı: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780*, çev. Lale Akalın, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- (2016). *İngiltere’de Devrim Çağı: 1603-1714*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2016). *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi.

- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, çev. Hüseyin Bal, Ankara: Liberte Yayınları.
- Huberman, L. (2013). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hughes, A. (2003). *1649 İngiliz Devrimi*, çev. Kemal İnal, içinde David Parker (Der.), Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991, Ankara: Dost Kitabevi, 52-74.
- Jarrells, A. S. (2005). *Britain’s Bloodless Revolutions: 1688 and the Romantic Reform of Literature*, New York: Palgrave Macmillan.
- Kalabalık, H. (2013). *İnsan Hakları Hukuku: Kavram-Uygulama-Hak ve Ödevler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kapani, M. (1977). *Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar*, içinde Ergun Özbudun vd. (Haz.), Prof. Dr. Bülent Nuri Esen’e Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 417, 205-220.
- Karahanogulları, Y. (2014). Birleşik Krallık’ta Merkezi Yönetim Bütçe Süreci, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69(1), 77-107.
- Karamustafaoğlu, M. T. (1964). *İngiliz İdare Hukuku ve Ultra Vites Doktrini*, içinde H. Topçuoğlu vd. (Eds.), Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’e Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 197, Ajans-Türk Matbaası, 45-73.
- Karasu, K. (2004). *İngiltere*, içinde Nuray E. Keskin (Haz.), Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi KAYAUM Yayınları, 87-181.
- (2009). *İngiltere’de Kamu Yönetimi*, içinde Koray Karasu (Haz.), Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, Ankara: İmge Kitabevi, 169-312.
- Kaymak, M. (2011). *Sanayi Devrimi Neden İngiltere’de Gerçekleşti? Karşılaştırmalı Bir Makro Tarih Denemesi*, içinde Hakan Mihçı (Der.), İktisada Dokunmak, Ankara: Phoenix Yayınevi, 163-185.
- Kearney, H. (2015). *Britanya Adaları Tarihi Dört Ulusun Tarihi: İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler*, çev. Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kızıldaş, E. (2005). Bütçe Hakkının Kullanımında Geline Aşama: Doğrudan Demokrasi, *Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Yeniden Mali Yapılanma*, T.C. Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Yayın No: 1, Selami Sezgin, Sevinç Yaraşır, Fatih Deyneli, Elvan Teke (Eds.), 23-27 Mayıs 2005, Pamukkale, 374-399.
- Konukman, A. (2015). Türkiye’de Bütçe Hakkının Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz, 23-65.
- Mackintosh, J. P. (1977). *The Government and Politics of Britain*, London: Hutchinson&Co (Publishers) Ltd.
- Mumcu, A. & Küzeci, E. (2011). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Mutlu, A. C. (2012). Dünü Bugünü ve Yarınıyla Vergilendirme Yetkisinin Hukuksal Perspektifi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 98, 123-154.

- Mutluer, M. K., Öner, E. & Kesik, A. (2011). *Bütçe Hukuku*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özkan, D. & Parladr, H. S. (2014). Modern Toplumun Oluşum Sürecinde Politika, Toplum ve İletişim: Modern İngiltere'nin İlk Dönemi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(4), 837-880.
- Parker, D. (2003). *Giriş: Devrime İlişkin Yaklaşımlar*, çev. Kemal İnal, içinde David Parker (Der.), *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, Ankara: Dost Kitabevi, 13-29.
- Parlak, B. & Caner, C. (2005). *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmel Yapılar*, İstanbul: Alfa Aktüel.
- (2013). *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmel Yapılar*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ Kentleri*, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Richards, M. D. (2011). *Dünya Tarihinde Devrimler*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Roskin, M. G. (2012). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: Adres Yayınları.
- Selen, U. & Tarhan, B. (2014). *Türkiye'de Bütçe Hakkı Algısı*, Uşak: Uşak Üniversitesi Yayını.
- Sencer, M. (1990). İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi, *Amme İdaresi Dergisi*, 23(2), Haziran, 3-21.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, çev. S. Erdem Türközü, Ankara: İmge Kitabevi.
- Soysal, T. (2002). Demokrasi İdesi Üzerine Bir Retorik, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 331-341.
- Speck, W. A. (2003). 1688: Siyasal Bir Devrim, çev. Kemal İnal, içinde David Parker (Der.), *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, Ankara: Dost Kitabevi, 75-93.
- Şener, O. (2010). *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Tanilli, S. (2008). *Uygarlık Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- (2016). *Avrupa'da Devrimler: 1492-1992*, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Toku, N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Torun, Y. (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Tügen, K. (2005). *Devlet Bütçesi*, İzmir: Bassaray Matbaası.
- Ugoh, S. C. & Ukpere, W. I. (2009). Problems and Prospects of Budgeting and Budget Implementation in Local Government System in Nigeria, *African Journal of Business Management*, December, 3(12), 836-846.

- Üşür, İ. (1990). Burjuva Devrimleri Bağlamında Onyedinci Yüzyıl İngiliz Devrimi, 11. Tez, 1990, https://mkaymak.files.wordpress.com/2013/10/burjuva_devrimleri_baglamainda_17_yy_ingiliz_devrimi_iu.pdf, (01.02.2017).
- Wiseman, H. V. (1966). *Magna Carta Efsânesi*, çev. Münci Kapanı, içinde Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 210, 463-471.
- Wormald, J. (2008). Introduction, in Jenny Wormald (Ed.), *The Seventeenth Century (Short Oxford History Of The British Isles): 1603-1688*, USA: Oxford University Press, 1-12.
- Wrigley, E. A. (1972). The Process of Modernization and the Industrial Revolution in England, *The Journal of Interdisciplinary History*, 3(2), Economics, Society, and History (Autumn), 225-259.
- Yetişgin, M. (2014). *Modern Avrupa Tarihi: Rönesans, Coğrafi Keşifler, Reformasyon, Bilim Devrimi, Aydınlanma, Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi ve Emperyalizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yılmaz, H. H. & Biçer, M. (2010). Parlamentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi*, (158), 201-225.